

**MANİSA DARPHANESİ: İSİMLENDİRME, YAPISAL
ANALİZ VE İŞLEVİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER
MANİSA MINT: REVIEWS ON ITS STRUCTURAL
ANALYSIS AND FUNCTION**

Anıl Yılmaz*

Halil Kocaman**

Abstract

After Turkish arrival, a new era which is not only limited with ethnic or cultural differences but also economic changes has started for Anatolia. Especially Silk Road trade added significant input to the economy of Anatolian Seljuk. The most characteristic feature of this change in economy is the beginning of minting money. This tradition has become an indicator of independence of all political formation which has been established after Anatolian Seljuk. Despite of this, our information about those minting places is very limited.

There are only two Mint structures in the literature of Art History about early periods of Turkic presence in Anatolia: First, Aksaray Melik Mahmud Hankâh (Mintage place) and the other, Manisa Mintage.

This paper examines the function, architectural features and restitution proposals of the structure considered as a Mint in Manisa.

---

* Yrd. Doç. Dr.Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Manisa, Türkiye. Email: yilmazanil@yahoo.com

** Sanat tarihçisi, Manisa Müzesi, Manisa, Türkiye. Email: h-k-sanat@hotmail.com

Anadolu'nun Türk hâkimiyetine geçmesi ile birlikte Anadolu Selçuklu Sultanları kendi adlarına para basmaya başlamışlardır. Bu gelenek Beylikler dönemi ve Osmanlılar zamanında da devam ettirilmiştir. Hal böyleyken, Sanat Tarihi literatüründe “darphane” olarak adlandırılan iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri, Aksaray'daki Melik Gazi Hangâhı, diğeri de Manisa Darphanesidir.¹

Manisa'daki yapı, mimari dokusu itibarıyla Beylikler dönemini andırmakta ancak üzerinde kesin bir tarihlendirme yapmamıza yardımcı olacak kitabe veya başka bir unsur da bulunmamaktadır. Bu yüzden ne için yapıldığı, kimin, ne zaman yaptırdığı ile ilgili bilgiler tahminden öteye gidememektedir.² Yapı hakkında ilk tarihlendirme Hakkı Acun tarafından yapılmıştır. Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen'in kitabında belirtilen ancak görmediklerini ifade ettikleri sikkeler³ hakkındaki bilgileri Acun dikkate almış ve bunlar üzerinden bir tarihlendirme yapmaya çalışmıştır. Acun'un tarihlendirmesine

¹ Manisa'daki “Darphane” olarak kabul edilen yapının, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun, 25.12.2009-242 no'lu kararı ile 16 Ağustos – 3 Eylül 2010 tarihleri arasında kazısı yapılmıştır.

² Binanın ailesinin mülkiyetinden Manisa Belediyesi'ne intikalini Nuri Yörükoğlu şöyle nakletmektedir:

“Bu bina Vakfın satışından babaannemizin babası Yorgancı İbrahim'in uhdesine geçmiştir. Veraset yolu ile babamıza intikalinden sonra onun da ölümü üzerine harap olmuş ve metrük bir hale gelmiştir. Bu yüzden mahalleli burasını gübre deposu haline sokmuştur. Binayı hiç değilse yıkılmaktan kurtarmak için restore edilmek şartıyla yıllarca çeşitli resmi teşekküllere hibe etme teşebbüsümüz maalesef bir semere vermemiştir. Nihayet binanın bazı kısımlarıyla birlikte kubbesi de yıkılmıştır. Manisa'nın hâkim bir noktasında olması yüzünden her taraftan görülen bu üzücü manzara, sürekli olarak mahalli neşriyata sebep olmuş ve Belediyenin restore edilmek şartıyla hibeyi kabulüne imkân sağlanmıştır. Ve böylelikle 1970 yılında Belediye restorasyonu yaptırılmıştır. Ancak o tarihten bu yana bir hizmete tahsis edilmeyen bu gün de eskiden olduğu gibi metrük bir halde durmaktadır.”

Nuri Yörükoğlu, **Manisa Mimari Tarihi**, (Yeni yazıya aktaran: Nihat Yörükoğlu), Basılmamış daktilo nüsha, Manisa, s. 37. Eser, Nuri Yörükoğlu (1884-1928) tarafından 1923-28 tarihleri arasında eski yazı olarak hazırlanmıştır. 1970lerin başında oğlu, Tıp tarihçisi Doç.Dr. Nihat Yörükoğlu (1911-1994) tarafından bugünkü alfabeyle, dipnotlar ekleyerek aktarılmış fakat basılmamıştır. Yukarıdaki bilgi, Nihat Yörükoğlu'nun babasının eserine yazdığı dipnottan alınmıştır. Orijinal eser, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Araştırma Uygulama Merkezi'nde bulunan Nihat Yörükoğlu arşivinde bulunmaktadır.

³ Çağatay Uluçay – İbrahim Gökçen, **Manisa Tarihi**, Manisa Halkevi Yayını, İstanbul 1939, s. 13.

göre sikkeler; 1362 (H. 764) tarihinde basıldıklarından yapının 1362'den önceye ait olması gerekir.⁴ Acun ayrıca üst örtü mimarisinin de 14.yy. ortalarına ait olduğunu belirtmiş (Türk üçgenleri/badem kuşağı), aynı mimari elemanın Saruhan Bey ve Yedi Kızlar türbeleri geçişlerinde kullanıldığına işaret etmiştir.⁵ Dolayısıyla Acun'un mimari üzerinden yaptığı tarihi dikkate alırsak, 14.yy.ın ikinci yarısı akla en yakın tarihlendirme görünmektedir.

Yapı, mimari olarak Anadolu'daki örnekleriyle karşılaştırıldığında, teknik olarak önemli bir farklılık göstermez ancak işlevi bakımından incelendiğinde oldukça ünük durumu ön plana çıkar ki bu yüzden çalışmamıza konu olmuştur. Binanın "Darphane" olarak adlandırılması çok erken bir tarihte kaleme alınan ancak basılamayan bir kitaba yapılan atıflar sayesinde kabul görmüştür. Nuri Yörükoğlu, *Manisa'nın Mimari Tarihi* adlı kitabında, yapının içinde ve dışında bulunan altın, bakır paralardan dolayı bu yapıyı "darphane" olarak adlandırmıştır.⁶ Bu yayını yine erken diyebileceğimiz, 1939 tarihli Uluçay ve Gökçen'in kitabı takip eder ki, Manisa ile ilgili yapılan neredeyse tüm yayınlara referanslık eder.⁷ Uluçay ve Gökçen "işittiğime göre burada eskiden pek çok para bulunmuş" ifadesi ile referans etmeden

⁴ Hakkı Acun, "Manisa Darphanesi", **Manisa**, Sayı 7, Nisan 1984, s.23. Acun sikkelerle ilgili bilgiyi Artuk'un kitabına dayandırmaktadır (İbrahim Artuk – Cevriye Artuk, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirindeki İslami Sikkeler Kataloğu**, C. I, MEB, İstanbul 1970, s. 433-434). Ancak Artuk'un kitabında da sikkelerin, kazısını yaptığımız bu binadan geldiği ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Üstelik İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki envanter bilgisinde sikkelerin "Hazine Gurubu" olarak adlandırıldığı öğrenilmiştir. Yani sikkelerin müzeye nasıl intikal ettiği de bilinmemektedir. Sikkeler üzerinden yapılan tarihlendirmede, "sikkelerin tedavülde kaldığı süreyi de dikkate" almamız gerektiğini düşünmekteyiz: Çünkü, binanın yapıldığı tarihten önce basılan bir sikke halen tedavülde kalabilir ve çok daha sonra yapılmış bir binanın içinde bulunmuş olabilir.

⁵ Her iki yapının da kitabesi yoktur. Yedi Kızlar türbesi anonim bir yapı iken, Saruhan Bey türbesi bize daha net bilgi sunar. Saruhan Bey'in ölüm tarihi hakkında çeşitli değerlendirmeler bulunmasına rağmen (Mustafa Eravcı – Mustafa Korkmaz, **Saruhanoğulları ve Osmanlı Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri**, Ed. Mehmet Çelik, Manisa Valiliği Yayını, Manisa 1999, s. 38.) 1344 ve 1346 tarihleri vurgulanmaktadır. O halde türbe, bu tarihten hemen sonra yapılmış olmalıdır ki, 14.yy.ın tam ortasına tarihlendirir.

⁶ "Üst katın kibleye bakan duvarının bacası ile, binanın iç ve dışında bakır ve altından imâl edilmiş olarak bulunan meskûkât; bu binânın darphâne olarak inşâsına şehâdet eder. Bulunan sikkelerden birinin, bakırdan imal edileninin üzerinde خلد اسحاق چلبی tarzındaki yazı İshak Çelebi'nin müstakil ve hâkim bir hayat yaşadığını isbat eyler." Yörükoğlu, **a.g.e.**, s. 38.

⁷ Uluçay – Gökçen, **a.g.e.**.

Yörükoğlu'na işaret ediyor olmalıdırlar çünkü, onlardan sonra yapı neredeyse tescillenmiş gibidir. Bu çalışmayı, Manisa için özverili araştırmalarda bulunmuş yine Manisalı bir mimar olan Nusret Köklü'nün⁸ çalışması izler.⁹ Köklü'nün araştırmasından sonra Manisa için akademisyenlerin çalışmaları başlamıştır diyebiliriz. Önemli bir araştırma olarak Emecen'in kitabını belirtmemiz gerekir ki, o da bu yapıyı Darphane olarak isimlendirmiştir.¹⁰ Son olarak, mimari ve sanat tarihi açısından bakıldığında belki de Manisa için en kapsamlı çalışma olan Hakkı Acun'un makaleleri ve kitabı gelir.¹¹

Yapının mimari dokusu incelendiğinde, zaman içinde yenilenmelere uğradığına dair her hangi bir bulgu görülmemektedir. Bu kanaatin tek istisnası binanın caddeye bakan yüzünde geç dönemde yapılmış olması muhtemel alınlıktır. Ancak bu mimari ekin ne zaman ve ne için yapıldığı ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır (F. 13-16).

İlk, ancak yapıya en çok zarar veren yenileme çalışması, binanın Belediye'ye intikalinden önceki sahiplerinin ifadesiyle, 1970 yılında yapılan restorasyon çalışmasıdır.¹² Bu restorasyonun, yapıya oldukça zarar verdiği ve orijinal görüntüsünü bozduğu gözlenmektedir. Bu yenileme çalışması, yapının sadece ön cephesi (kuzey), batı ve doğu duvarları ile sınırlı kalmış ve kesinlikle orijinal duvar örgüsüne sadık kalınmadan bu bölümler porfir renkli kesme taş ile kaplanmıştır. Bu tarihte yapılan restorasyon statik hesaplamalar dikkate alınmadan gerçekleştirilmiş olmalı ki, pencere ve kapı söveleri hatta ocak (mihrap ?) olduğu düşünülen yer de beton ile sağlamlaştırma yoluna gidilmiştir. Hatta mimari ölçümlerde, kubbenin de doğu duvarına doğru hafifçe kaydığı tespit edilmiştir.

⁸ Köklü'nün Manisa için yazdıkları ve yaptıkları için bkz.: Nusret Köklü, **Ömrümün Kısa Öyküsü Manisa**, Yay. Haz. Nejdet Bilgi, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2008.

⁹ Nusret Köklü, "Saruhanlılar Devrinde Manisa", **Manisa**, Sayı 5, Ağustos 1983, s.40-65.

¹⁰ Feridun M. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, s. 91.

¹¹ Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

¹² Yörükoğlu, **a.g.e.**, s. 37. Acun bu tarih hakkında emin olmadığı için "1965'lerde" ifadesini kullanmaktadır, Acun, **a.g.e.**, 448. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yaptığımız telefon görüşmesinde yapının 1971 yılında restore edildiği bilgisini aldık. Yapının restorasyonu ihtimalle 1970 yılında başlamış ve 1971 yılında tamamlanmıştır. Dolayısıyla Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü restorasyonun bitiş tarihini esas almış olmalıdır.

1971 restorasyonu sonrasında, bölge yol yapım çalışmaları ile yeniden düzenlenirken, yapıya doğu ve batı duvarları boyunca birer istinat duvarı ilâştirilmiş ve duvar yüksekliği kadar, duvarın arkası moloz ile doldurulmuştur. Yapı günümüzde; zeminde, sivri kemerli iki galeri ve bunun üzerinde kubbeli kare bir mekan olarak görülmektedir (**F. 1-2**). İzleyen yıllarda bölgede gecekondulaşmanın artması ile birlikte Darphane doğudan bitişik, güney ve batıdan ise bahçesini işgal eden yapılarca sarılmıştır. Bu binaların temel kazısı esnasında çıkarılan topraklar da Darphane adlı binanın arkasına atılmış ve neredeyse kubbe kasnağına kadar moloz toprak yığılmasına neden olmuştur (**F. 3-4**). Bu dolgu üzerine tavuk kümesleri yapılmış ve meyve ağaçları dikilmiştir.

Kazı çalışmasının amacı; binayı batı ve güneyi boyunca çeviren moloz yığınının kurtararak, duvarlarını nefes alabilir hale getirmek ve yapının üst kat girişini sağlayan merdivenin hemen altında bulunan kemer başlangıcının Acun'un¹³ ve Köklü'nün¹⁴ belirttiği gibi üçüncü galerisinin (ve belki de dördüncü) tonoz kalıntısının bağlantısını bulmak olmuştur.

Kazıya ilk olarak binanın sınırları içinde kalan ağaçların, molozların ve toprak üzerinde kalan yapıların temizliği ile başlanmıştır.¹⁵ Daha sonra binanın güney ve batı yönündeki arazide taraçalandırma işlemine geçilmiştir.

Taraçalandırma esnasında anlaşılmıştır ki, yapının birinci kat yüksekliğine yakın bir seviye, orijinal toprak seviyesini oluşturmaktadır. Zaten bu toprak seviyesinin hemen üzerinde orijinal olduğunu düşündüğümüz iki adet istinat duvarına daha rastlanmıştır. Bu duvarlardan ilki, yapının güneydoğu köşesinde (**F. 5**), ikincisi ise, güneybatı köşesinde yer almaktadır (**F. 6**). Bu duvarlar ihtimalle yapıyı arkasına akacak topraktan korumak amacı ile döneminde yapılmıştı ve kod olarak yapının ikinci kat başlangıcı ile aynı seviyede inşa edilmişlerdir. Üstelik kazı seviyemizi derinleştirdiğimizde; binanın arka kısmında duvar boyunca binaya bitişik uzayan ve bir sıva tabakası içine yerleştirilmiş pişmiş topraktan yapılmış bir künk sırasının varlığı tespit edilmiştir (**F. 7**). Ancak künklerin nereye kadar uzadığı belirlenememiştir.

¹³ Acun, **a.g.m.**, s. 24-25.

¹⁴ Köklü, **a.g.m.**, s. 42.

¹⁵ Gerek kazı esnasında çıkarılmış, gerekse komşular tarafından bulunarak çeşitli amaçlarla kullanılmış tarihi taşlar daha sonra yapının restorasyonu esnasında kullanılabileceği düşüncesiyle binanın sivri tonozlu galerilerinden birinde depolanmıştır.

Bu veriler, toprak seviyesinin birinci kat zemini hizasında olduğunu düşündürmüştür. Ancak bu durum alt katta (kemerli galerilerin bulunduğu bölüm) zaman içerisinde rutubetli bir durumun oluşmasına yol açabilirdi. Her şeyden önce kış aylarında alınan yağış, binanın alt kat duvarlarının zamanla küflenmesine bile neden olabilirdi. Bu yüzden bahsedilen mimari elemanların bina ile çağdaş olup olmadığını anlamak için binanın güney (arka) tarafında binaya çok yaklaşımdan bir sondaj yapmaya karar verdik. Sondajdan çıkacak toprak, yüzey toprağından farklılık gösterirse duvarların ve su künklerinin in-situ olduğunu düşünebilirdik.

Yapılan sondaj göstermiştir ki istinat ve künklerin altında bulunan toprak orijinal topraktır ve istinat duvarları in-situ'dur. Bina meyilli bir arazide yapıldığı için dönemin mimarları öncelikle binayı statik olarak ayakta tutabilmek amacı ile arazide L şeklinde bir kesit açmış ve yapıyı toprak dolgusunun biraz önünde (yaklaşık 50-60 cm.) inşa etmeye başlamış olmalıdırlar. Bu sayede yapı, arkasında bulunan toprak dolgusunun baskısından kurtularak dengede kalabilecekti.¹⁶ Bina inşa edildikten sonra yapı ile toprak arası, benzer büyüklükteki taşlarla tekrar doldurularak birinci kat seviyesine kadar yükseltilmiştir. Bunu, sondaj esnasında çıkarılan topraktaki renk farklılığı ve biraz önce bahsedilen taşların varlığı teyit etmektedir (F. 8).

Yapının güney seviyesi belirlendikten sonra, çalışmalar batı duvarı dışına (revaklı giriş) kaydırılmıştır. Burada yayınlarda var olması gerektiği belirtilen galeri ile karşılaşmıştır.¹⁷ Toprak temizleme çalışmaları esnasında binanın zemin katında görüldüğü gibi üçüncü bir, sivri tonozlu galeriye rastlanmıştır (F. 9). Anlaşılan o ki; 1971 yılından sonra binaya bitleştirilen istinat duvarlarının yapımı esnasında, bu galerinin üstü kapatılmış ve biraz ileride bahsedeceğimiz revak yeri de yıkılmıştır. Bu yıkım sadece revağı ortadan kaldırmamış aynı zamanda galerinin sivri tonozunu da tahrip etmiştir.

Üçüncü galerinin üstünde revağın varlığını belirtir bazı mimari kalıntılar da bulunmaktadır. En belirgin unsur, hâlihazırda ayakta bulunan güneybatı köşesindeki duvar kalıntısıdır (F. 10). Köklü, binanın girişinin kubbeli me-

¹⁶ Bununla beraber, doğu kısmında Darphaneye bitişik olarak yapılan evin sahibi ile konuştuğumuzda yapının doğu duvarının temelinde bir kemer olduğunu ancak inşaat sırasında bunu kapattıklarını öğrendik. Gerçekten de alandaki meyilin doğruya doğru artması, buradaki bir kemerin yapıya statik olarak oldukça kuvvet kazandıracağını düşündürmektedir.

¹⁷ Köklü, a.g.m., s.42; Acun, a.g.e., s.449., Acun, a.g.m., s.24-25.

kanda var olan kapıdan yapıldığını ancak bir merdiven yardımı ile değil, bu üçüncü galerinin kod farkını düzenleyecek şekilde sağladığı bir platform sayesinde gerçekleşmiş olması gerektiğini ifade eder.¹⁸

Bu durum kazı esnasında tespit edilen buluntularla da desteklenmektedir. Çünkü üçüncü galerinin bittiği yükseklikte, yani ikinci kat seviyesinin başladığı yerde, zorlukla görülen bir kum tabakası tespit edilmiştir (**F. 12**). Bu kum tabakası ihtimalle, bina bittikten sonra tesviye amacı ile serilmişti ve yağmur v.s. nedeniyle oluşacak çamur, bu irili ufaklı kumdan oluşan dolgu tabakası (10-15 cm.) sayesinde binadan nispeten uzak tutuluyor olmalıydı. Yine revağın batısında binanın yapımından artan ve moloz olarak değerlendirilen malzemenin ana toprak ile bina arasında kalan boşluğu doldurmak amacı ile kullanıldığı anlaşılmaktadır

Binanın güney-batı köşesinin üst tarafının oldukça tahrip olması, ancak aynı köşede üst kata doğru çıkan duvar kalıntısı, kazı esnasında moloz buluntuları arasında ele geçen bir sütun başlığı ve ahşap bir sütunu taşıdığı düşünülen taş bir pabuç (**F. 11**), batı tarafta iki bölmeli bir revak bulunduğunu düşündürmektedir. O halde revağın altındaki galeri, eğimli araziye yükselterek binanın girişi ile aynı seviyeye getirirken, girişin sanıldığı gibi merdiven yardımı ile değil, Köklü'nün belirttiği gibi, revağın içinden olduğunu göstermektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden elde ettiğimiz fotoğraflar binanın orijinal şekli ile ilgili net bilgi vermekten uzaktır (**F. 13-16**).¹⁹ Bununla birlikte 13 no'lu resimde, duvarda iki bölmeli revağın izi görülmektedir. Aynı resim bize binanın girişinin, revağın bulunduğu alandan, yani birinci kat seviyesinden yapıldığını da gösterir. Yine 14 no'lu resimde, binanın kuzeybatı köşesindeki duvar dikkat çekmektedir. Duvar örgüsünden anlaşıldığı kadarıyla, her iki mimari farklı tarihlere aittir çünkü duvar ile binanın birleşme noktaları arasında organik bir bütünlük yoktur. Bunu 15 no'lu resimden de teyit edebiliriz; sivri tonozlu galerilerin girişlerinin örülerek küçültülmüş olduğu görülmektedir.

¹⁸ Köklü, **a.g.m.**, s.42.

¹⁹ Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olmamasına rağmen, gerek Bölge Müdürlüğünün gerekse Ankara Merkez çalışanlarının samimi ve yardımsever davranışlarına teşekkür etmek isteriz. Resimler belirttiğimiz gibi Genel Müdürlüğün arşivinden alınmışlardır.

Anlaşıldığı kadarıyla bina, yapıldığı tarihten beri güney ve batı yönlerinden zemin katın tavan seviyesine kadar toprak seviyesinin altındadır. Bunu kazı esnasında özellikle güney duvarı arkasında sondaj yapılırken değişen toprak yapısından ve özellikle yapının arka duvarında birinci kat seviyesinde doğu batı doğrultusunda yerleştirilmiş suyolundan (künklerinden) anlayabiliriz. Yapıyı yukarıdaki toprak v.s. akıntılarından korumak amacı ile yapılmış çağdaş (14.yy.) istinat duvarları da ikinci kat seviyesinde bulunmaktadır.

Yapıda, 1970-1971 yılları arasında müdahale gördüğü için, 2010 yılında yapılan çalışmalar esnasında fikir verebilecek, orijinal bir buluntuya rastlanmamıştır. Sadece üçüncü galerinin temizleme çalışmaları esnasında orijinal bir takım verilere rastlanmıştır. Bu galerinin içinde arkadaki duvardan 165 cm. uzaklığa bir set konulmuştur ve bu setin hemen arkasında –duvar ve set arasında- bir kül tabakasına rastlanmıştır (F. 17). Ancak seti oluşturan taşların birbirine benzememesi (zemine oturmamış, ortada büyük bir mermer ve doğu-batı doğrultusunda birbirine harçla tutturulmamış alelade taşlardan oluşmuştur. Üstelik seti oluşturan taşların arasında plastik poşet parçaları (F. 18-19) bulunmuştur), burasının günümüze yakın bir dönemde (1965 öncesinde) set haline getirildiğini düşündürmüştür. Biraz önce bahsedilen kül tabakasının arkasında ve altında lüle, tek renk sırlı keramik ve pitos v.s. parçalarına rastlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğünde, yapılan ilk restorasyon ile ilgili herhangi bir rapor olmadığı ve bu restorasyon esnasında galeriler tamamen temizlendiği için, buluntuları birbirleri ile karşılaştırma yapma imkanımız olmamıştır. Ancak son galerinin içinden çıkarılan parçalar burası ile ilgili bir fikir verebilecek niteliktedir. Küllerin içinden çıkan kemikler ile taş setin durumu bize bu kısmın binada yapılan son değişiklik olduğunu ve 20. yüzyılın ilk yarısında (belki de ortasında) ateş ve belki de yemek yapmak için düzenlendiğini düşündürmektedir. Yani yapının orijinalliği ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu kül tabakasının arkasına süpürüldüğü anlaşılan toprak içinde ise karışık halde daha orijinal malzemelere rastlanılmıştır. Burada tek ve çok renk sırlı keramikler, lüleler (pipo), mavi-beyaz seramikler, renkli sırla yapılmış çini parçası, pitos parçaları ve demir çiviler ile mengene bulunmuştur (F. 20-24). Bütün bu buluntular, burasının en azından son dönemde depolama amacı ile kullanıldığını düşündürmektedir. Demir çivilerin varlığı belki de ahşap raflardan oluşan bir sistemin olduğunu ve keramik malzemelerin burada istiflendiğini göstermektedir.

Galerinin içindeki setin kaldırılması ile sivri tonozlu mekân daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır (F. 25). Kazı sonrası yapılan temizlik çalışması, mimari unsurların daha belirgin görülmesine yardımcı olmuştur. Batıdaki istinat duvarının önünde ikinci bir platformun bulunmasının yapıya strüktürel açıdan ne kazandırdığı anlaşılamamıştır (F. 26). Yapının arka kısmında da su kanalı olduğunu düşündüğümüz bazı mimari izlere daha rastlanmıştır (F. 27). Bunları anlamak ve yorumlamak için binanın kuzeyindeki yamaçta yapılacak kazıları beklememiz gerekmektedir.

Yapının restitüsyon önerisi:

Kazı sonrası elde edilen veriler değerlendirilerek restitüsyon önerimiz şu doğrultuda gerçekleşmiştir. Her ne kadar bu yapı “darphane” olarak biliniyorsa da, ileride tartışılacağı üzere yapının darphane değil, zaviye yapısı olması daha makul görülmektedir. Bu sebeple restitüsyon örneklerimiz 14. yüzyılda yapılmış benzer büyüklükteki zaviye yapıları örnek alınarak hazırlanmıştır.

Zemin kat restitüsyonu: Burada bulunan galeriler, hem güneydoğu tarafından toprak dolgusu altında kaldığından, hem de zaviyenin portatif eşyalarını koruyucu (akşam yatmak için şiltelerin ve yastıkların vs. saklandığı) bir mekana ihtiyacı olduğundan burası bir depo veya ardiye gibi (kış için yakılacak odun v.s.) kullanılmış olmalıdır (Ç. 1,5). Bu yüzden kemerli girişler, ahşap doğrama ile kapalı olarak düşünülmüştür. Galerilerin girişleri bir insanın rahatça girip çıkabileceği iki kapı kanadından oluşmalıdır. Çünkü Bursa Yıldırım Medresesi’nin Tabhane girişleri,²⁰ Bursa Orhan İmaretî²¹ vs.de benzer kapı kanat genişlikleri bulunmaktadır. Kazı esnasında revağın altında bulunan ve 1971 yılında üstü kapatılan galerinin duvarında her hangi bir sıva izine rastlanmamıştır, kaldı ki, ayakta bulunan ve içine girilebilen galerilerin duvarlarında daha sonraki bir restorasyondan kaldığı düşünülen Horasan harcına benzeyen sıva kalıntılarına rastlanmıştır. Ancak biz kazı

²⁰ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1986, s. 28-29.

²¹ Sedat Emir, **Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-işlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zâviyeler- II**, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, res. 33, 88; Semavi Eyice, “İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi, Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 23, No. 1-2, Ekim 1962-Şubat 1963, s. 37, 69.

esnasında açılan galerinin daha orijinale yakın olduğunu düşündüğümüzden, galeri duvarlarının sıvasız taş örgüsü ile yapıldığına hükmettik. Yine kazı esnasında çıkan galerinin zemininde her hangi bir taş kaplama olmadığı görülmüştür. Bu yüzden binanın her üç galerisinin de tabanı sıkıştırılmış toprak olmalıdır.

Yapının hemen önünde bulunan beton yolda bir çalışma yapmak mümkün olmamıştır. Ancak resim 18'den de anlaşılacağı üzere; bugün binanın önünde bulunan beton yol, orijinal toprak yol kodu seviyesi ile aynı gibi görünmektedir. Restorasyon esnasında beton yol yerine, Arnavut kaldırımı benzeri bir döşemenin yapılması daha uygun olacaktır.

Ancak yine çağdaş mimarilerle karşılaştırıldığında (Tokat, Halef Hankâhı; Tokat, Sünbül Zaviyesi; Bursa-Yenişehir Pustînpûş Baba Zaviyesi; Bilecik Orhan İmaretî, vs.) hem zeminin taş kaplama hem de duvarların sıvalı olduğu görülmektedir.²² Bu sebeple, binanın günümüzde yeniden değerlendirilmesi düşünülürse, toprak zeminin de günümüz kullanımına uygun olmaması nedeniyle, restorasyon esnasında zeminin taş, duvarların da –eğer rutubetten etkilenmeyecekse- sıvalı olması bir sorun yaratmayacaktır.

Birinci kat, revak restitüsyonu: Binanın kubbeli oda girişinin –kabaca-batı yönünden gerçekleştirildiği var olan kapı konumundan anlaşılmaktadır. Ancak bu kapının önündeki mimari form yıkılmış olduğundan restitüsyon örneği, kazı verileri ve çağdaş örnekler dikkate alarak şekillendirilmiştir. Bilindiği üzere 14. yüzyılda yapıları hangi amaçla planlanırsa planlansın, revak kısımları genellikle çapraz tonoz (manastır tonozu) olarak yapılmakta; çağdaş örneklerde olduğu gibi tonozların üzeri alaturka kiremit ile kaplanmaktadır.

Kazı esnasında bulunan taş yastık, başlık ve alanın dikdörtgen şekli burasının iki bölmeli, çapraz tonozlu bir revak olduğunu düşündürmüştür (Ç. 2). Revağın kısa güney duvarı kazı esnasında anlaşıldığı kadarıyla sağır bırakılmıştı. Kuzeye bakan kısmı ise seviye farkından dolayı düşerek kazaları engellemek için bel hizasına kadar yükseltilmiş olmalıdır ve buranın beden duvarına bağlantısı yine küçük bir kemer vasıtasıyla olmalıdır (Ç. 8). Kazı esnasında revağın ana oda (kubbeli mekan) ile birleşen duvarı üzerinde görülen sıva kalıntıları, revak duvarlarının bir sıva ile kaplandığını

²² Emir, a.g.e. ; Sedat Emir, **Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zâviyeler- I**, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.

düşündürmüştür. Bu alanın zemini ile ilgili kazı esnasında elimize herhangi bir veri geçmemesine rağmen taş kaplama olduğu muhakkaktır.

Birinci kat, kubbeli oda restitüsyonu: Revaklı giriş, söveleri doğal kesme taştan olan kapı, ahşap ve tek kanatlı düşünölmüş olmalıdır (Ç. 9). Odanın kuzeybatı cephesinde, sokağa ve ovaya bakan bölümde, iki adet pencere bulunmaktadır (Ç. 8). 1971 öncesi çekildiği anlaşılan binanın resimlerine bakıldığında; pencere sövelerinin de doğal kesme taş olduğunu ancak kubbe yükünü hafifletmek için bu sövelerin tuğla kemer içine alındığı görölmektedir. Yine aynı resim bizlere bu sövelerin üzerinde demir bir parmaklık olduğunu gösteren bir takım deliklerin varlığını bildirir. Bu yüzden pencereler, demir parmaklıklı ve hemen arkasında çift kanatlı çerçevelerle kapalı olmalıdır.

Odanın kuzeydoğu duvarındaki pencere Ulu camiye bakmakta olup, kuzeybatı duvarındaki pencerelerin özelliğini tekrarlar (Ç. 11).

Odanın güney duvarının dış yüzü, revak duvarı ile birlikte sağırdır (Ç. 10). Ancak içeride duvarın tam ortasında bir ocak ve bu ocağın iki tarafında dikdörtgen kesitli iki adet niş bulunmaktadır (Ç. 2, 4). 1971’de yapılan restorasyon esnasında kubbenin ağırlığını hafifletmek için betonarme hatıl (kiriş) kullanılmıştır. Baca güney duvarı içinden yukarıya doğru uzanarak kiremitleri de aşar (Ç. 7).

Odanın zemini, sıklıkla kullanıldığı şekli ile altıgen tuğla ile kaplı olmalıdır. Üst örtüsü ise kubbe olarak planlanmıştır; 1971 yılındaki restorasyon esnasında değiştiği anlaşılrsa da,²³ yapının var olan iç genişliği, kubbeye geçiş elemanı olarak “Türk üçgenleri”nin kullanıldığını düşündürür (Ç. 4-6). Bu yüzden de bir kasnağın varlığı söz konusu değildir. Kubbenin üstü, revak üst örtüsü gibi alaturka kiremitle kaplı olmalıdır (Ç. 3).

Yapının işlevi ve isimlendirilmesi üzerine yaklaşımlar:

Yapının mahiyeti hakkında türlü düşünceler bulunmaktadır. Yapının darphane olarak kullanıldığı ile ilgili ilk tanımlamayı 1920’lerde Nuri

²³ Rölöve çizimi için alınan ölçülerde kubbenin yapıyı tam ortalamadığı hafifçe doğu duvarına kaydığı zaten Belediye’ye intikali sırasında kubbenin yıkık olduğu yukarıda belirtilmişti.

Yörükoğlu'nun yaptığına değinmiştik.²⁴ Uluçay ve Gökçen, “bazıları burasının hastane olduğunu söylüyorlar” diyerek, kendilerinden önce yapının hastane olarak tanımlandığını söylemekle birlikte, bu tanımlamaya ilişkin kaynak vermemektedirler. Kendileri ise yapıyı Darphane olarak isimlendirmişlerdir.²⁵ Acun, bu fikirleri tartışarak darphane ya da bir dükkanın imalathanesi olabileceğini ileri sürer.²⁶ Arel, bu yapıyı bir Köşk olarak nitelendirmeyi tercih etmektedir.²⁷ Köklü ise kubbeli mekanda var olan mihrabın bozularak bir ocak yapıldıysa –ki ocak olduğuna dair hem yanık izleri hem de baca görülmektedir- zaviye ya da tekke olması gerektiği yönünde bir önerme yapar.²⁸

Restitüsyon önerimizde karşılaştırma yapmak için seçtiğimiz yapılardan da anlaşılacağı üzere, tarafımızca Köklü'nün önerisi daha akılcı görünmektedir. Ancak Manisa'da ya da civarında tarih içerisinde para basımı ile ilgili bir takım etkinliklerin gerçekleştirildiği, gerek basılan paralardan gerekse tarihi kayıtlardan anlayabildiğimizi önemle belirtmeliyiz. Tarihte paranın ilk olarak Lidyalılar sayesinde bu coğrafyada basıldığı bilgisini bir kalemde geçerek, Batı Anadolu'nun Türklerce fethinden hemen önce Bizans döneminde de para basıldığını biliyoruz.²⁹ Saruhan Beyliği döneminde İshak, Hızır, Orhan Beyler için para basıldığını koleksiyonlarda mevcut paralardan öğreniyoruz.³⁰ Bölgenin Osmanlı imparatorluğuna geçişi ile birlikte para darbı işine ara verilmiş gibi görülmektedir. Çünkü II. Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde Osmanlı imparatorluğu sınırları dâhilinde para basılan darphaneler içinde Manisa yoktur.³¹ 16. yüzyıl sonuna doğru III. Murad ile birlikte yeniden Manisa ismi para darp edilen şehirler arasında anılmaya başlar. Tarihsiz olmakla birlikte III. Murad'ın hattını taşıyan bir hükümde, Manisa Kadısı Mahmud'un arzı üzerine, Manisa'da bir Darphane ihdas olunduğunu, kem-ayâr (ayarı düşük) olan Anadolu akçasının toplandığı,

²⁴ Yörükoğlu, **a.g.e.**, s.38.

²⁵ Uluçay-Gökçen, **a.g.e.**, s.13.

²⁶ Acun, **a.g.e.**, s.449.

²⁷ Ayda Arel, **Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar**, İzmir 1982, s.68.

²⁸ Köklü, **a.g.m.**, s.43.

²⁹ Zeliha Demirel Gökalp, “Bolu Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans Altın Sikkeleri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, 2011, s.149, 153.

³⁰ Artuk – Artuk, **a.g.e.**, s. 433-434.

³¹ Halil Sahillioğlu, “Bir Mültezim Zimen Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 23, No. 1-2, Ekim 1962 – Şubat 1963, s. 154.

Nif dağından maden zuhûr ettiği, işletmesinin münâsıp olacağı, madeni üç yıl için Hacı Mehmed'in almak istediği gibi hususlar yer almaktadır. Nitekim Manisa'da bir Darphane nazırı bulunduğu ve bunun kırık akçaları izale ettiği 15 Aralık 1582 tarihli kayıttan görünmektedir.³²

Bu durumda incelediğimiz bina Darphane olarak mı düşünülmesi gerekir?

Anadolu'da “darphane” olarak adlandırılan başka bir mekan daha vardır ki, o da; Melik Mahmud Gazi Hankâhı (Darphanesi)'dir.³³ Ancak kazı hakkında yayınlanan raporlar incelendiğinde burasının da bir darphaneden çok zaviyeli cami işlevi gördüğü belirtilmektedir.³⁴

Kanımızca Darphane olarak kullanılacak bir binada bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir: Öncelikli olarak alt katlar eğer darp yeri olarak kullanılıyorsa –ki üst kat bu iş için uygun değildir– o halde metalin eritilmesi için bazı ocakların ve özellikle de ocağın yüksek ısıya çıkabilmesi için bir bacanın bulunması gerekmektedir. Her ne kadar darp edilen paranın “baskı” ile şekillendirildiği düşünülürse de, yine de kaliteli bir paranın darbi için bir miktar ısıtılması gerektiği düşünülmelidir. Melik Mahmud Gazi Hankâhı'na dönecek olursak, bu yapının batıda ve kuzeydoğu'daki odalarının ortasında birer tandır bulunmaktadır. Ancak bu tandırlar da metalin ısıtılmasından çok, odayı ısıtmak için kullanıldığı belirtilmiştir.³⁵

Ayrıca darp edilecek para çeşitlerinin kalıplarının hazırlanması, örneklerin belirli bir şekilde istiflenmesi gereklidir. Yine darphane gibi bir binanın, günümüzde olduğu gibi, güvenli ya da korunması kolay bir yerde inşa edilmesi gerektiği düşünülmelidir. Dolayısıyla henüz sur içinde yerleşim bulunurken, Darphane için sur dışında bir yer seçilmesi pek makul görülmemektedir.³⁶ Dolayısı ile Darphane gibi önemli bir binanın, giriş-çıkışların kontrol edilebildiği, sur içinde bir yerlerde aranması daha mantıklı görünmektedir.

³² Emecen, **a.g.e.**, s. 91.

³³ Bekir Deniz, “Aksaray-Melik Mahmud Hangâhı (Darphane) Kazısı - 1998”, **21. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 24-28 Mayıs 1999, C. II, Ankara 2000, s. 439 - 450.

³⁴ Bekir Deniz, “Aksaray-Melik Mahmud Hangâhı (Darphane) Kazısı 2001”, **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 27-31 Mayıs 2002, C. II, Ankara 2003, s. 185-196.

³⁵ Deniz, **a.g.m.**, 2003, s. 190.

³⁶ Para basma işi darphane dışında ve içinde olmak üzere iki aşamada gerçekleşmekteydi. Paranın alaşımında yer alan değerli madenlerin oranı da sarraflarca kontrol ediliyor olmalıdır; Halil Sahillioğlu, “Darphâne”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul 1993, s. 504.

Osmanlı döneminde para darp edilen binaların ise Şehzadeler için planlanmış Saray içinde aranması gerektiğini düşünülmektedir.

Sonuçta Saruhoğulları döneminde basılan para miktarı çok fazla olmadığı için para darbı konusunda gerekli olan birkaç parça malzeme de bir “Emin” nezaretinde (ve korumasında) kullanılıyor olmalıdır. Kaldı ki, Saruhanlı mimarisi hakkında bir madde yazan Tanman, tanıttığı binalar içinde Darphane’ye değinmemiştir.³⁷

Yapının Kale girişinin hemen dışında ve şehre çok yakın bir noktada bulunuyor olması buranın bir av köşkü olamayacağını düşündürmektedir. Av köşkü ya da benzer bir yapının şehre daha uzak, ormanlık ya da avlak bir noktada inşa edilmiş olması gerekirdi.

Binanın zaviye olma ihtimali üzerinde durmamızın nedeni, konumu ve mimari özelliklerinden ötürüdür. Yapı, sur dışında ancak hem Ulu Cami’ye, hem de şehir girişine yakın bir yere konumlandırılmıştır. Yapılış amacı; akşam sur kapıları kapandıktan sonra şehre gelen misafirlerin, gezginlerin ya da yolcuların kısa süreli barınabilecekleri bir yer sorununa çözüm getirmek amaçlı olmalıdır.³⁸ Saruhan sancağında, Saruhoğullarından Osmanlılara intikal etmiş toplam 39 zaviyenin varlığı bilinmektedir.³⁹ Şehir içinde ise Vakıf defterleri sadece 6 zaviyenin varlığını göstermektedir.⁴⁰ Ancak, defterlerde olmayan ve zaviye olarak işlev gören Revak Sultan zaviyesinin şehir içinde, Ağlayan kaya’nın hemen altında olduğunu da biliyoruz.⁴¹ Böylece şehir içinde ve dışında, isimleri ile birlikte belirleyebildiğimiz zaviyeler arasında sayısal bir farklılık oluşmaktadır; şehir içinde sadece yedi zaviyenin varlığı biliniyorsa, 10 zaviyenin nerede olduğu belli değildir. Bu yüzden hakkında inceleme yaptığımız yapının yukarıda saydığımız sebeplerden ötürü zaviye olarak kabul edilmesi makul görülmektedir.

³⁷ Baha Tanman, “[Saruhoğulları] Mimari”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 36, İstanbul 2009, s.173-174.

³⁸ XVI. yüzyılda Zaviyeler artık ticaret ve seyahat yolları üzerindeki misafirhaneleri ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır. Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, S. 12, Ankara 1978, 258.

³⁹ Eravcı –Korkmaz, **a.g.e.**, s. 154; Emecen, Manisa şehri dışında 1531’de 11, 1575 tarihinde ise 22 adet zaviye bulunduğunu ifade eder, Emecen, **a.g.e.**, s. 274.

⁴⁰ Emecen, **a.g.e.**, s. 105.

⁴¹ Emecen, **a.g.e.**, s. 105.

Sonuç

Yapı, Türk hâkimiyetine geçen şehrin sur dışına taşarak büyümeye başladığı bir dönemde inşa edilmiştir. Topografik olarak meyilli bir arazide olması, ister istemez iki katlı bir planı devreye sokmuştur. Zemin katta yer alan sivri beşik tonozlar, yük ya da hayvanların dinlenme ihtiyacı ile mutfak gibi bir deponun varlığını düşündürür; üst katta yer alan kubbeli (ve ocaklı) alan ise, insanların kısa süreli dinlenme ihtiyacını karşılayabilirdi. Beylikler dönemi ile birlikte Ege sahil şeridinde inmeye başlayan Türkler, yayıldıkları coğrafyalara bir sistem ve huzur getirmeye başlamışlardı. Bu yüzden ticaret yolları üzerinde yer alan şehirlerin de tüccar nüfusu artmaya başlamıştır. Böyle bir yapı içinde geceyi geçiren konuklar, sabah şehir kapıları açıldığında kısa bir mesafede bulunan ana kapıdan şehre girerek ihtiyaçlarını karşılayabilirlerdi. Üstelik zaviye gibi çok amaçlı kullanılacak bir yapı, Beylikler dönemi ve Osmanlının erken dönem mimari mantığına daha çok uymaktadır. Çünkü bu bina gerektiği anda misafirhane, gerektiğinde tekke, hatta mescit v.s. olarak da kullanılacak büyüklüktedir.

Bu sebeplerden ötürü yapı bir “darphaneden” çok “zaviye” gibi işlev görecektir şekilde inşa edilmiş ve böyle hizmet vermiş olmalıdır.

Fotoğraf 1. Darphane olarak adlandırılan binanın kazı öncesi genel durumu (batıdan).

Fotoğraf 2. Üst katın kazı öncesi durumu (girişten).

Fotoğraf 3. Binanın arka cephesini dolduran molozun görüntüsü (kuzey-doğudan).

Fotoğraf 4. Aynı molozun kesiti.

Fotoğraf 5. Arka cephede ortaya çıkan doğudaki istinat duvarının durumu.

Fotoğraf 6. Arka cephede bulunan batıdaki istinat duvarının ilk sırası.

Fotoğraf 7. Yapının arka duvarının hemen dibindeki künk sırası.

Fotoğraf 8. Zemin kat ile orijinal toprak seviyesi arasına (drenaj için ?) yerleştirilmiş benzer büyüklükteki taşlar.

Fotoğraf 9. Önceki yıllarda yapılmış restorasyon esnasında tahrip edilmiş üçüncü galeri tonozu.

Fotoğraf 10. Kazı sonrası ortaya çıkan üçüncü galeri ve binanın genel durumu.

Fotoğraf 11. Kazı esnasında ortaya çıkan ve giriş revağını desteklediği düşünölen sütunun yastık ile başlığı.

Fotoğraf 12. Üçüncü galerinin batı tarafında ortaya çıkarılan dolgunun kesiti ve tesfiye için kullanıldığı düşünölen kum yayğı

Fotoğraf 13. Binaya ait eski fotoğraflar, çekim yılı belirsiz
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi).

Fotoğraf 14. Binaya ait eski fotoğraflar, çekim yılı belirsiz
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi).

Fotoğraf 15. Binaya ait eski fotoğraflar, çekim yılı belirsiz (Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi).

Fotoğraf 16. Binaya ait eski fotoğraflar, çekim yılı belirsiz (Vakıflar Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi).

Fotoğraf 17. Üçüncü galerinin içindeki dolgu malzeme ve ortada yer alan sonradan yapılmış duvar.

Fotoğraf 18. Üçüncü galerinin içindeki dolgu malzeme ve ortada yer alan sonradan yapılmış duvar.

Fotoğraf 19. Üçüncü galerinin içindeki dolgu malzeme ve ortada yer alan sonradan yapılmış duvar.

Fotoğraf 20. Ağırlıklı olarak üçüncü galeri molozu içinde bulunmuş sırlı ve sırsız keramikler.

Fotoğraf 21. Yine üçüncü galeri içinde bulunmuş lüleler.

Fotoğraf 22. Üçüncü galeride bulunmuş nargile (?) altlığı.

Fotoğraf 23. Üçüncü galeride bulunmuş demir nal, çivi ve diğer objeler.

Fotoğraf 24. Üçüncü galeride ele geçen az miktarda kúp ağız ve dipleri.

Fotoğraf 25. Üçüncü galeri molozu temizlendikten sonra zemin seviyesi.

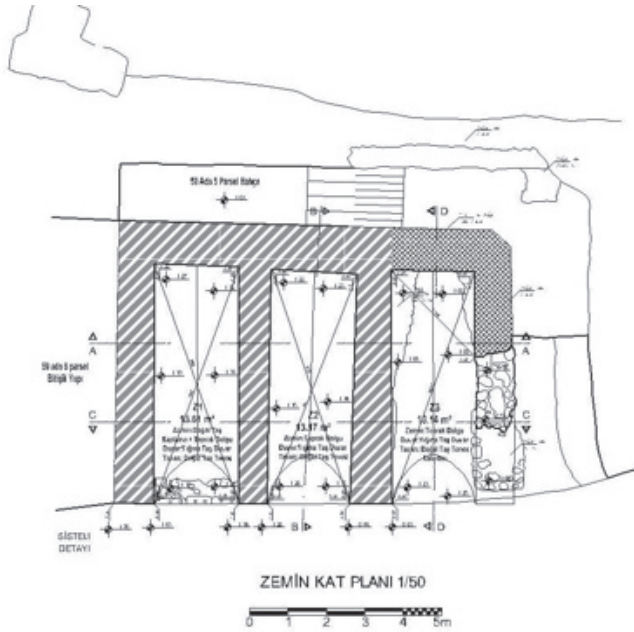

Fotoğraf 26. Kazı sonrası binanın arkasında bulunan orijinal sekiler.

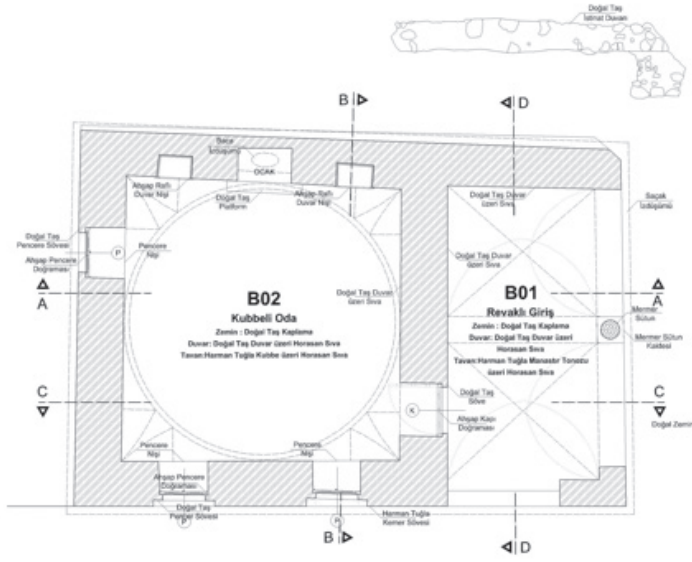

Fotoğraf 27. Binanın arka tarafında günümüz toprak seviyesinin hemen altında bulunmuş Cumhuriyet öncesi kanal.

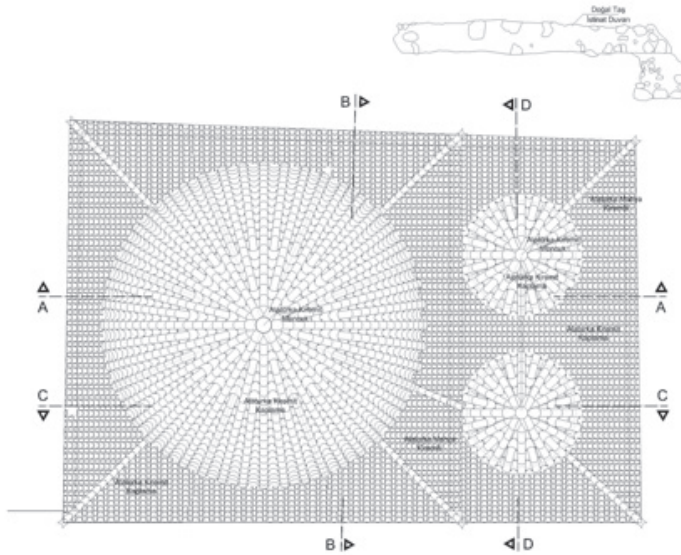
Çizim 1. Zemin kat galerileri ve istinat duvarlarının rölövesi.

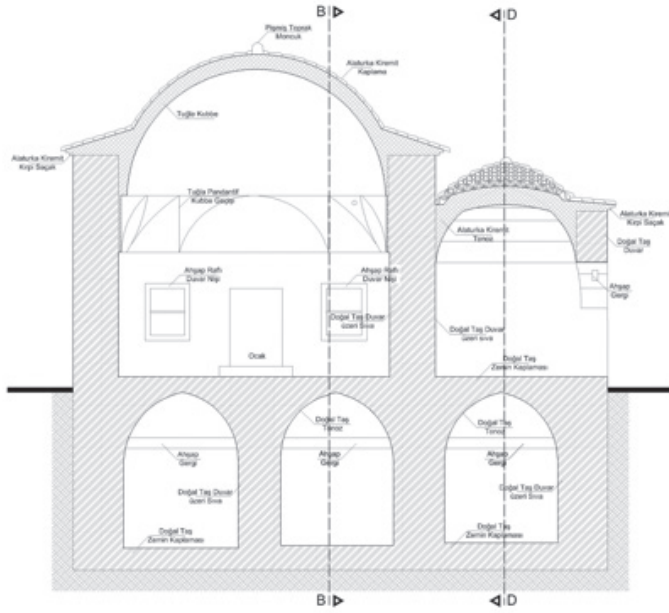
BİRİNCİ KAT PLANI Ö:1/50

Çizim 2. Revaklı giriş ve kubbeli odanın planı.

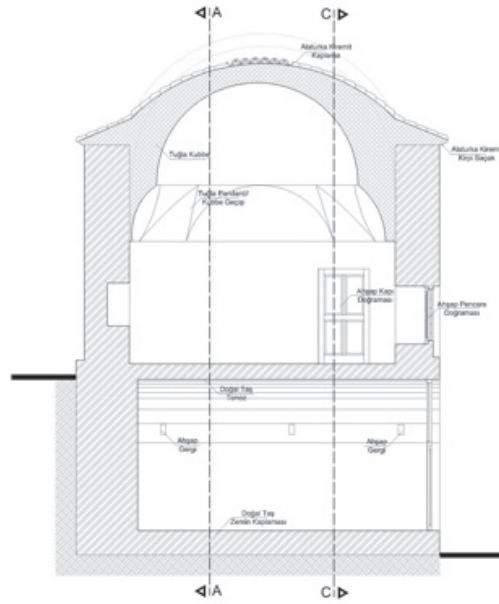
ÜST ÖRTÜ PLANI PLANI Ö:1/50

Çizim 3. Revak ve kubbenin kiremitli üst örtü planı.

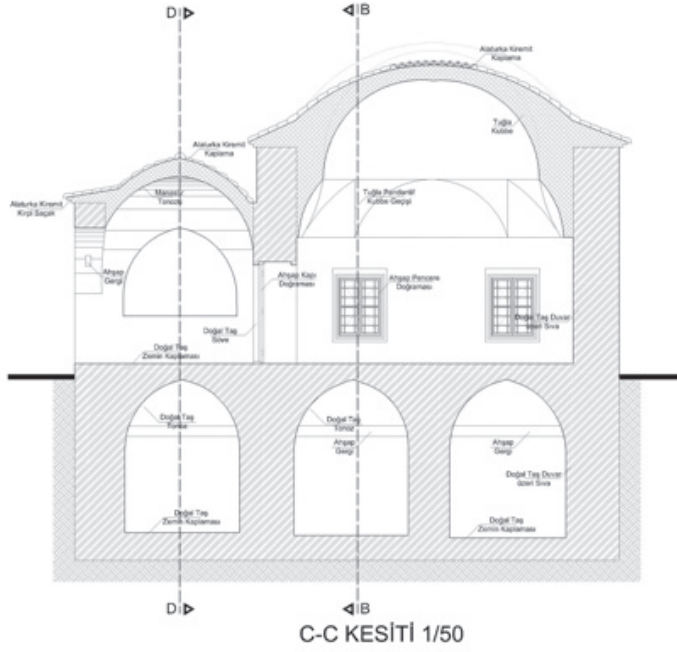
A-A' KESİTİ Ö:1/50

Çizim 4. Binanın galerilerini ve üst katı gösteren A-A' kesiti.

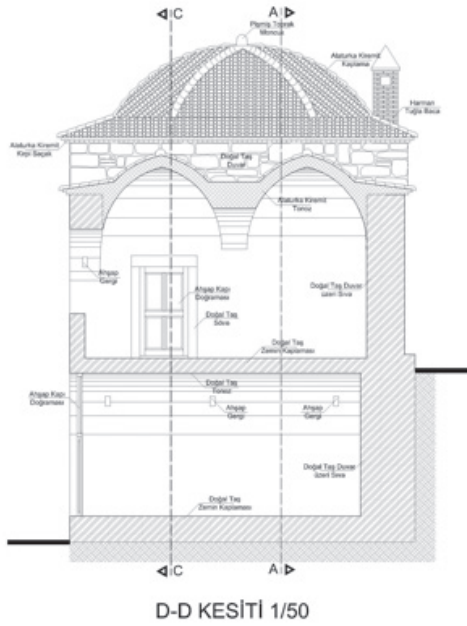

B-B KESİTİ 1/50

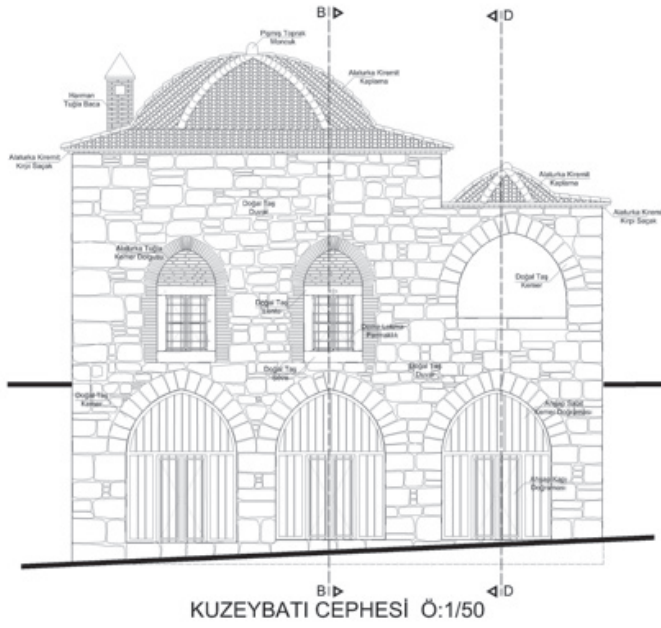
Çizim 5. Binanın galeri ve üst katını gösteren B-B' kesiti.

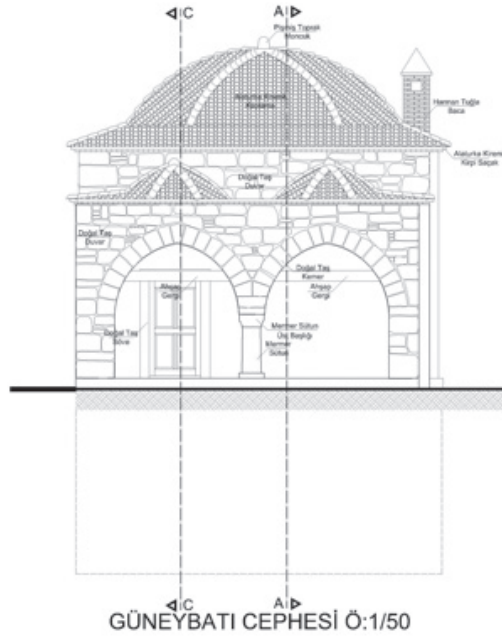
Çizim 6. Binanın galerilerini ve üst katı gösteren C-C' kesiti.

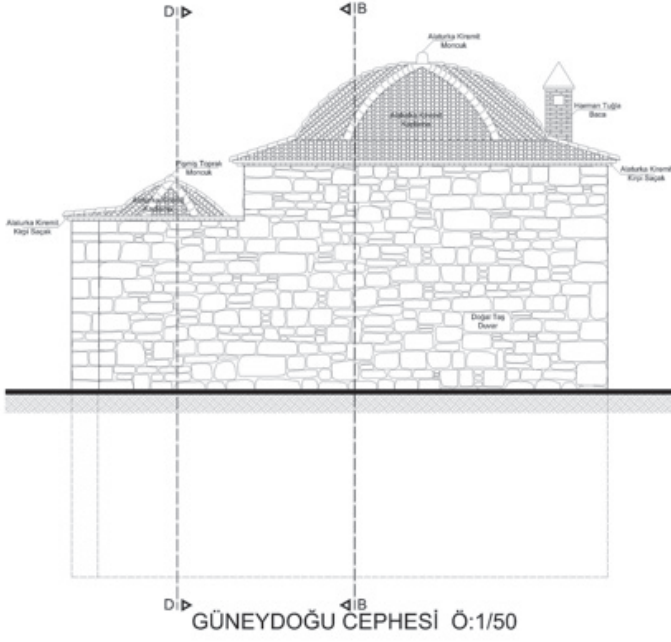
Çizim 7. Binanın galeri ve üst katını gösteren D-D' kesiti.

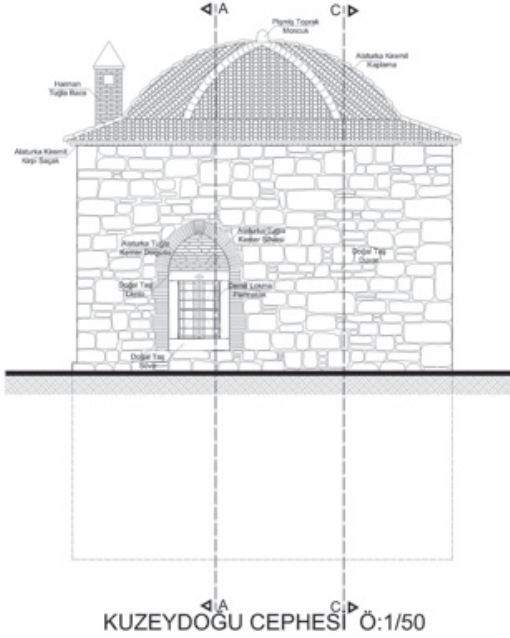
Çizim 8. Binanın ön cephesinin restitüsyonu.

Çizim 9. Binanın giriş cephesinin restitüsyonu.

Çizim 10. Binanın arka cephesinin restitüsyonu.

Çizim 11. Binanın kuzey-doğu cephesinin restitüsyonu.